

DEBRECZENI PROTESTÁNS LAP

EGYHÁZI ÉS ISKOLAI HETI KÖZLÖNY.

A lap szellemi részét illető minden küldemény a szerkesztőség czime alatt küldendő.

Megjelen hetenként egyszer szombaton, másfél iven.

ELŐFIZETÉSI ÁR: egész évre 6 frt (12 korona), félévre 3 frt (6 korona). HIRDETÉSEK DIJA: *Benn a lapban* egész oldal 8 frt, féloldal 4 frt, negyedoldal 2 frt; *a borítékon* egész oldal 6 frt, $\frac{1}{2}$ oldal 3 frt, $\frac{1}{4}$ oldal 1 frt 50 kr, $\frac{1}{6}$ oldal 1 frt. Többszörös hirdetésnél árszámítás adatik. Bélyeg-díj minden hirdetésnél külön 30 kr. Egyes szám ára 15 kr.

A kiadóhivatal

kezelője RÓZSA SÁNDOR főiskolai háznagy, kinek nevére intézendő a lap minden anyagi dolgára s a hirdetésekre vonatkozó küldemény.

Az egyetemes lelkészi gyámintézetre vonatkozó statisztikai adatok.

I.

A fentebbi cím alatt jelent meg s e lapok t. szerkesztőségéhez is megküldetett a Széll Kálmán esperes, mint konventi tag által szerkesztett munkálat, mely az alkotandó egyetemes lelkészi gyámintézet anyagát szolgáltatná, összefoglalva az erre kiküldött bizottságnak kétségtelenül előre megállapított tervezetéhez szükséges adatokat.

Sajnos azonban, hogy ezen előzetesen megállapított irányelvekről, s a vezérfonalat nyújtó tervezetről a füzetből nem értesülünk.

Száraz, bár érdekes adathalmaz ez. Számok egymás mellett, áldozatkész munkásságot s szomorú, elkedvetlenítő téltelenséget tüntetve fel azon mezőn, melyen ha valahol, itt áll igazán „segíts magadon s az Isten is megsegít!”

Megtudjuk a munkálatból, hogy egyetemes egyházunkban 1892. decz. végén 1975 lelkész élt, kik közül ötven éven alóli életkorban volt 1117, ötven éven felüli életkorban volt 858 lelkész. Lelkészné volt 1644, kiskorú gyermek 3629, kik közül husz éven alól volt 3414.

Megtudjuk azt is, hogy tiz év alatt (1883—1892.) 499 lelkész halt el, hagyva maga után 359 özvegyet s 466 kiskorú árvát, kiket az előző évek özvegyeivel együtt, a létező s 1,183.538 frtot tevő gyámintézeti tőke kamataiból s az évi 14.532 frt tagsági díjból összesen 50.915 frt segélyben részesítettek az egyházmegyei gyámintézetek.

Megtudjuk, hogy a lelkészi fizetések összege 1,495.371 frt. Legjobb az átlag a dunamelléken, hol egy lelkészre 1029 frt, tiszántúl 813 frt, dunántúl 786 frt, tiszamelléken 686 frt, s Erdélyben 590 frt esik.

A gyámintézet legerősebb tiszántúl, hol a tőkéből egy-egy lelkészre 958.5 frt s leggyengébb a tiszamelléken, hol egy lelkészre 272.5 frt esik. Két egyházmegyében csak alakult, egyben pedig még semmit sem tettek e téren az intézők. A tagsági díjakban is épen olyan az eltérés s különbözet, mint a tőkékben és az adott segélyben. Tiszántúl a lelkészekre átlag 12 frtot, Erdélyben 3 frtot vetnek ki. A Rikán belőli közösség (Orba, szék, sepsi, erdővidék) például együtt 71 lelkész, évi tagsági díjban csak 69 frt 10 kr.-t fizet. Természetes dolog, hogy az adott segély is ehez arányul. Sok helyen még semmi, tiszántúl azonban az átlag már 148 frt, Erdélyben 45 frt.

Bármily érdekes legyen azonban a számok ama csoportosítása, melyet a könyvben feltalálunk, azt azért teljesnek s elégek sem tarthatjuk arra nézve, hogy azok az egyetemes gyámintézet tervezetéhez s a vele egybekötött dolgok teljes tisztába hozatalához alapul szolgáljanak.

Mindjárt első sorban feltűnő előttem, hogy az egyházmegyei létező gyámintézeti alapok mellett nincs feltüntetve az, hogy az egyes egyházkerületek és maga a konvent mivel rendelkeznek e célra. Tudtommal pedig több egyházkerület, így a dunántúl, tiszáninnen s Erdély kezel ily alapokat s szokott is adni abból évi segélyt.

Nincs feltüntetve benne, ha van-e s mily összeg e célra a közalpnál tőkésítve?

Nem teljes a gyűjtemény azért sem, mert a gyámintézeti tőkék s tagdíjak összege mellett nincs felsorolva, hogy ezeken kívül minő segélyforrásokra támaszkodik némelyik gyámintézet? A tiszántúl p. o. 1888. óta az államsegélyből 8 ezer forint adatik a gyámintézetek dotácziójára s a példa mutatja, hogy nem hiába történt

ez így, mert ezek a gyámintézetek a legerősebbek.

Némely egyházmegyében, több év óta, az egyházak is tagjai a gyámintézetnek. Így például Alsó-Szabolcsban 1878. óta 4—12 frttal, 1842. óta pedig minden egyház 12—12 frttal járul állomásonként a gyámintézet szükségének fedezéséhez.

A lelkészek életkora mellett, hivataloskodásuk éve lett volna fontosabb; a lelkésznek életkora helyett pedig a segélyezett özvegyek 10 év alatti halálzási átlaga lett volna érdekesebb.

S a mi legfőbb, a mit első helyen kellett volna említenem, maga a cím, hogy az csak az adatokat tartalmazza, minden vezérfonal, minden legkisebb tájékoztatás nélkül a bizottság intenczióira nézve; hogy az csak a gyámügyet öleli fel s nem tartalmaz semmit arra nézve, hogy a nyugdíj-ügy is gondolkozása, tervezetése tárgyát képezné a bizottság munkálkodásának, szinte leverő hatást gyakorol reánk, elkedvetlenít, megszegyenít önmagunk előtt, hogy mi oly kevéssé látszunk szívünkön hordani saját érdekeinket, hogy e legégetőbb kérdésünk valamelyes megoldására évek s évtizedek alatt alig teszünk s tettünk többet, mint hogy az adatokat begyűjtöttük s a mily szárazak: ép oly szárazon közrebocsátottuk.

Valóban elszomorító, csúnya bizonyítéka tehetetlenségünknek, hogy az első kezdeményezés óta majdnem tíz évet hagytunk elrepülni, százazreket szétforgácsolódni minden áldás, minden munka nélkül.

Jól tudom én, hogy ennek oka a már működésben levő egyházmegyei gyámintézetek örvendetes gyarapodásában is kereshető. Hiszen ha az 1881-iki zsinat után megjelent egyetemes névtár adatait e mostani adatokkal összevetjük, azon örvendetes ténytet kell megállapítanunk, hogy a gyám-tőke maga 400 ezer forinttal gyarapodott s míg akkor még hat egyházmegye kebelében nem volt, ma már csak egy egyházmegyében nincs semmi téve a gyámintézet ügyében.

Jól tudom, hogy az ügy ily elhúzódsának okai saját magunktartásában is keresendő. Féltünk általában a központosítástól s féltettük attól kiváltképen a már létező s áldásos működésben álló egyházmegyei gyámintézeteinket.

De jól tudom azt is, hogy e kérdés megoldásában legnagyobb akadályul most is a már létező gyámintézetek sorsa gyakorol döntő befolyást s ha valaki e tárgy felett gondolkozik, úgy fogja találni, hogy méltán; mert hiszen ha egy létesítendő egyetemes intézet elvonja

az erőt a partialis intézetektől s ha a létesítendő intézet a partialis intézetek által vállalt terheket át nem veszi: úgy az egyetemes intézet létesítésével épen azok fognak legtöbbet veszteni, kik már családjaikért nem munkálkodhatnak s kik annak idejében azon áldott reménnyel hagyták el családjukat, hogy nem lesznek épen minden segély nélkül.

Vigasztaló s reménykeltő csak az, hogy a kérdés nem megoldhatatlan s van út és mód, még pedig nem egy, mely a gyámintézeti ügynek lebonyolítására vezethet. Csak hozzá kell egyszer nyulni bátran, nem filléreskedve, krajczározva, hanem olyan erővel, melytől várni s remélni lehet az eredményt.

Én a magam részéről nem kívánnék a t. konventi bizottságnak praesjudikálni, de azt gondolom, hogy ha elmondom e tárgyban mostani nézeteimet: nem fogja azt tőlem rossz néven venni senki sem.

Mindenekelőtt ki kell jelentenem, hogy én tisztán a gyámintézeti ügyet nem venném egyetemes megoldás alá. Maga a gyámintézet kérdése végképen megoldható, ha a konvent ad ki egy egyetemes szabályzatot, mely megállapítja az intézet tagjainak hozzájárulását; ad minden egyházmegyének, a lelkészi állomás arányában, közalapi segélyt; elrendeli, hogy minden kerület a nyert államsegély bizonyos hányadát a gyámintézetek dotációjára (mint tiszántúl) tartozik fordítani s megszabja azt is, hogy a segély összege mennyi legyen. Mind ez és így, határozottan merem állítani, hogy a pénzkezelés tekintetében 50% előnyt nyújt a központosított gyámintézet felett.

Az ellenőrzés, számadás kötelezettséggel, a ft. konvent által szintén könnyen megoldható.

A közlött adatok alapján számítását tévén, azon meggyőződésre jutottam, hogy a létező gyámintézetek, még azok is, melyek csak most alakultak és azok is, melyek a konvent által kiadandó kényszerszabály alapján alakulnának, csak azon segélyforrások mellett, melyekkel az alsószabolcs-hajduvidéki ev. ref. lelkész-gyámintézet rendelkezik, mindjárt az első évben 100—100 frt segélyt; azok, melyek már tőkével is bírnak, 200—200 forintot; tiszántúl és dunamelléken pedig — alig három egyházmegye kivételével — 3—500 frt segélyt képesek kiadni évenként.

Ismétlem, hogy ha tisztán a gyámintézet ügyének megoldását vette tervbe a konventi bizottság s azt egyetemes czímmel felruházva, központosítani kívánja: csak az erőket forgácsolja el s áldásos munkát nem végez.

Egészen más kérdés, ha az ügy a nyugdíj-ügygyel hozatik kapcsolatba.

Miért is lett ez elválasztva egymástól? Hogy történik az, hogy a konvent bizottsága csak a gyámintézetre vonatkozó adatokat közöl, mintha csak e kérdés volna általa megoldandó, mintha ez volna egyházunk legégetőbb kérdése?

Emlékszem ugyan, hogy zsinatilag utasításul adatott a konventnek, hogy a gyámintézet ügyét hova-hamarább oldja meg; de nem tudom a jelen pillanatban kézhez venni az utasítást, melynek alapján munkájához fogott. Arra azonban már határozottan emlékezem, hogy a lelkészek nyugdíj-ügyének a kápláni kérdéssel leendő megoldása sehol véglegesen kimondva nincs, s hogy bár voltak egyházmegyék, melyek amellett foglaltak állást, hogy a lelkészek nyugdíjazásáról gondolkozni nem szükséges, mert azok helyettesíthetők s eképen nyugállományban tarthatók (?): ez nem volt országos közvélemény s így nem is tehető félre a gyámintézeti ügy egyoldalú megoldásával.

Kétségkívüli dolog pedig, hogy egyetemes egyházunk helyzete, az országos politikai helyzet folytán a napokban egy oly válaszütra ér, melyen a régi s eddig követett magatartásán változtatni kell. Kétségtelen az is, hogy az erősen lüktető nemzeti élet számos oly pályát nyitott fel nemzetünk fiai előtt, melyek az anyagi élet jobb forrásait nyiták fel, mint a sok helyen szegényes református papi állással jár. Az első erős küzdelemre fogja hívni az egyházat s arra kényszeríti, hogy egész embereket állítson a harcba s kik már második gyermekésre jutottak: azokkal, kellő kimélet mellett, éreztesse a nyugalmas áldását. Az utóbbi tény pedig lehetetlenné is teszi a káplán alkalmazást, mert hiszen már is előttünk a jövő azon ijesztő réme, miszerint még papokat sem fogunk kapni, nemhogy káplánokat tarthassunk.

És ha így nem volna is? Megoldja-e a káplánrendszer a nyugdíjkérdést s megoldja-e az egyetemes egyházra nézve megnyugtatóan? Hogy Debreczenben fognak mindig alkalmazhatni káplánt; hogy a nagy alföldi egyházak sem maradnak a nélkül, s hogy ilyen helyeken — bár a debreczeni példa nem épen bizonyít e mellett — több rendes lelkész is lévén, nagyobb veszély nélkül alkalmazható a káplánrendszer: a felől kétségem nincs. De mit csinálnak azokon a nemzetiségi és hitfelekezeti szempontból úgynevezett exponált helyeken? Mit csinálnak azok a 4—500 forintos évi jövedelemmel bíró lelkészek, kikre nézve a káplánkérdés egy jelentőségű $\frac{2}{3}$ jövedelemcsökkentéssel?

Azon meggyőződésben vagyok azért, hogy a káplánrendszer nem oldja meg a nyugdíjkérdést s ez ügynek a közölt adatok nem tettek szolgálatot.

Zsigmond Sándor.

A házasságjogi törvényjavaslat sorsa a képviselőházban.

II.

Multkori közleményünkben megfeledeztünk egy jeles beszédről, melyet ez alkalommal pótolunk. Nevezetesen, még az igazságügyi miniszter előtt szót emelt *Molnár Béla*. Követője és híve lévén a kath. egyháznak, melynek nevében és hitelveire való hivatkozással a kormány javaslataival szemben oly élénk agitáció folyik, jogosítva érzem magamat — úgy mond — tiltakozni, hogy ez országos agitáció az összes katolikusok neve és czégére alatt menjen. Feltétlenül el kell ítélni azt az eljárást, hogy a fővárosban összegyűlt 3—4 ezer ember elnevezze magát „kath. nagygyűlésnek“ s mint Magyarország 8—9 millió katolikusának mandatáriusa nyilatkozzék. Minden magyar ember megbotránkozással fogja visszaütasítani az agitáció azon módját, mely az izgatás teréül a családot választja s nem riad vissza még attól sem, hogy serdülő gyermekek még érintetlen, de könnyen befolyásolható kedélyét a felekezeti türelmetlenség csirájával mételyezze meg. Nekünk katolikusoknak, kik hazafiságunkat: az állami törvények köteles tiszteletével s az azok iránti engedelmisséget: hitelveinkkel össze tudjuk egyeztetni, feltétlen kötelességünk gátat vetni minden oly törekvésnek, mely hazánkat a legáldatlanabb, a legveszélyesebb felekezeti harcra és gyűlöletnek akarja színterévé tenni. Hogy az elkeresztelési rendelet, miután a kath. egyház vezérférfiaival előlegesen megbeszélve és közölve lett, kibocsátása után lépten-nyomon hitelvi aggályokba ütközzék: ezt előre látni nem lehetett. Magyarország, a százados polgárháború után, melyek alkotmányunk és a vallásszabadság érdekében vívattak, méltán igényt tarthat a felekezeti békére és nyugalomra. Szembeállítani akarni a magyart a magyarral, nem egyéb, mint a nemzet ellen elkövetett merény és bűn. Kérdi: hogy Franciaországban nem ütközik hitelvi akadályokba az, a mi nálunk nagy konfliktusokat idéz elő? A kath. autonomia kérdésére megjegyzi, hogy azt azon módon, mint a hogy a protestánsoké van megcsinálva, egyáltalában nem tartja megcsinálhatónak.

Gr. Csáky Albin miniszter február 23-ikán beszélt. Beszéde elején önérettel említi fel, hogy az egyházpolitikai program létesítésében neki is része van. „Quorum pars etiam ego fui“ — mondá, a mit az igazságügyminiszter a „magna“ jelzővel egészített ki. Elméleti fejtegetésekbe nem bocsátkozik a felett, hogy az állam jogosult-e és mennyiben a házassági jog terén rendelkezni. Nem polemizál az egyházi állásponttal sem, mivel zárt ajtókon nem szeret kopogtatni; mert nyilvánvaló, hogy az egyházi rendelkezések és felfogások, bármennyire határozók és mérvadók is azokra nézve, a kik az egyházakhoz mint *hívők* tartoznak, nem lehetnek határozók az államra nézve; mert az egyházi rendelkezések nem karolhatják fel, nem abszorbeálhatják mind — az állami exigenciákat. De *lehetetlen* is az egyházi állásponttal foglalkozni, mikor államról van szó, mert hazánkban is például több egyház van, *de nincs ural-*

kodó egyház, a több egyházakban pedig ellentétes, sőt egymással homlokegyenest ellenkező intézkedések és rendelkezések vannak. Melyik egyház felfogásával számoljon el tehát a kormány és miként jusson ki ebből a zavarból, a mely előtt áll? *Fölösleges* is, hiszen Európa-szerte meg van a polg. házasság intézménye és Európa-szerte azt látjuk, hogy ha már meg van a polg. házasság intézménye, akkor az egyházak, ha ezen intézménnyel talán nem békülnek is ki, meg tudnak élni mellette, sőt jól prosperálnak is. A czélszerűtlenségi momentumok közül is csak egyvel foglalkozik, nevezetesen azok állításával, a kik épen az ő, még 1892. évben tett állítását hozzák fel, hogy t. i. az általános polg. anyakönyvek, a közigazgatási reform keresztülvitele előtt, egyáltalán nem létesíthetők. Azt hiszi, teljesen igaza volt akkor, midőn ezt állította, és teljesen igaza van most, midőn ezt az akadályt már nem látja.

Azt ugyan már más alkalommal is fejtegette, hogy az a helyzet, a melyben jelenleg vagyunk, miképen alakult. De azt hiszi, a nagy igazságok nemcsak türrik, hogy ismételtessenek, hanem egyenesen megkövetelik, hogy ismételtessenek mindaddig, míg a köztudatba át nem mennek, míg mindenkit meg nem győznek. Mi tagadás benne — folytatja tovább — a jelenlegi helyzet eredetét veszi azon rendeletben, melyet 1892-ben az elkeresztelési eseteket illetőleg kibocsátott. Nem vitatja, hogy e rendelet *törvényes-e*, mert *ezt* már a legfőbb bíróság is kimondta. Tagadhatatlan az, hogy a rendelet nem foglal magában egyebet, mint azt, hogy az anyakönyvi bejegyzések a pozitív törvény rendelkezéseinek feleljenek meg. Az 1868. óta fennálló *gyakorlatot* tartá szem előtt a *végrehajtási* mód megállapításánál, mely szerint az elkeresztelési esetek azóta mindig egyformán lettek elintézve. Erre támadt az a mozgalom, mely alulról szítva, felülről türve és kívülről helyeselve, az elégedetlenség és az ellenállás minden stádiumain át egészen a támadásig fejlődött. Mivel a *vallásos meggyőződésre* hivatkoztak, a kormány kísérleteket tett az iránt, nem lehet-e a mérges sebből a fulánkot eltávolítani. Azt mondták, a kath. lelkészeket nem lehet törvényes rendelet útján a „cooperatio in haeresisre“ kényszeríteni. Erre a kormány hajlandónak mutatkozott oly rendelkezésre, hogy az anyakönyvi kivonatokat a lelkésztől ne egyenesen a lelkészhez, hanem a politikai hatósághoz küldessenek.

Ez nem találatott megnyugtatónak. Erre felöltött az eszme, hogy *részleges anyakönyveket* kell létesíteni a vegyes házasságból született gyermekek számára. De ez esetben is az illető lelkészeknek közreműködésére lett volna szükségünk, erről pedig nem lettünk biztosítva, közben pedig folytonosan nőtt az izgalom és az engedetlenségig fejlődött ki az állam törvénye ellen. Akkor történt, hogy Apponyi A. tarthatatlannak jelezte a helyzetet, a radikális megoldást sürgette.

Mi lehetett a megoldás? Az állami törvényt egy egyház egyoldalú felfogásának alárendelni nem lehetett. Karhatalom alkalmazása: a belbéke megzavarását jelentette volna, a valódi Culturkampfot. Nem maradt tehát egyéb hátra, mint az állam és egyház közötti viszony *új és végleges* rendezése, az egyházpolitikai reformnak teljes terjedelemben való felvétele. Ez a program: felszabadulás az államra nézve az egyházi bilincs alól; de az egyházak sem lesznek kénytelenek többé eltérni az állam beavatkozásától. Ez a program biztosítéka a vallásfelekezetek egyenjogúságának, de egyúttal az állam superioritásának. Ez a program békéltető is. Nem úgy áll a dolog, hogy a kormány ütni akar a katolikuson,

ütni egyúttal a protestánsokon is. Ellenkezőleg, meg akarja nyugtatni ezt és amazt. Azon vádra, hogy a kormány nem jár el elvűséggel, azt válaszolja: Az elvűség nem abból áll, hogy elveket hangoztassunk akkor, a mikor azokat nem lehet alkalmazni, a mikor annak módja, helye és ideje nincs; hanem abban: hogy a régen vallott elveket akkor léptessük életbe, a mikor arra az alkalom meg van.

Az alkalom most állott be, a kormány elő is állott régen vallott elveivel.

A mit mi létesíteni akarunk, azt csakis a kötelező polgári házasság által érhetjük el. Végleges és nem ideiglenes rendezést akarunk. Az ideiglenes rendezés, a mit Apponyi kíván, épen annyi izgatottsággal, épen annyi animozitással, épen annyi küzdelemmel járna, mint a végleges rendezés.

Azután az 1868. LIII. t.-cz. módosításának fontos kérdésére tért át. Midőn az állam és egyház közti viszony megváltoztatásáról még egyáltalában nem volt szó, a kormány egészen határozottan kijelentette, hogy e törvény módosításához nem járulhat, hogy e tekintetben kezdeményezőleg nem léphet fel, s hogy ha azt más oldalról kezdeményeznék, azt nem támogathatná. De midőn az állam és egyház közti viszony újabb alakítására került a sor, a kormány egész határozottsággal és nyíltsággal kijelentette, hogy ha az állam és egyház közti viszony az új rendezés folytán úgy alakul, hogy a *vallásfelekezetek egyenjogúsága más módon és más úton sokkal teljesebb kifejezést nyer*, mint a hogyan az említett törvényben történt, akkor ez igenis megváltoztatható! Ezt az előfeltételt beállottnak látta a kormány akkor, midőn a kötelező polg. házasságról szóló t.-javaslat beterjesztésére vállalkozott. Igen jól tudja, hogy a törvény nagyjelentőségű a protestánsokra nézve, mert egyik ritka kifejezése a vallásfelekezetek közti egyenjogúságnak a házasság terén; de a mióta fennáll, érdemben és lényegben végrehajthatannak bizonyult. Igen is, hatalmi eszközök felhasználásával lehet biztosítani azt, hogy a vegyes házasságokból született gyermekek az anyakönyvekbe oly vallásfelekezetűeknek irassanak be, a mely vallásfelekezetekhez tartozóknak őket a törvény rendeli; de ha a szülők a törvény rendelkezésének ellenére más vallásos irányt csepegtetnek a gyermekekbe, ha más hitet oltanak beléjük, vajjon akkor *érdemben és lényegben* biztosítva van-e ezen törvény végrehajtása?

Az e. politikai reformoknak lesznek még más folyamatai is, egyfelől a kath. autonomia, másfelől az, hogy a segélyre szoruló vallásfelekezetek *állandó állami dotációban* részesíttessenek. A kormány nem zárkozik el ezen kérdésektől. Az elfogulatlan szabadelvűségre hivatkozva kéri ő is a javaslatnak elfogadását.

A miniszter után mindjárt *gr. Szapáry Gyula*, a volt miniszterelnök szólott.

Nem osztozik az előtte szólott miniszter úrnak azon nézetében, hogy a kormány mostani egyházpolitikája következetes folyamata az 1890-ben kiadott elkeresztelési rendeletnek, de a kettő között mégis bizonyos összefüggés van. A rendeletnek, úgymond, két célja volt; az egyik: hogy az 1868. 53. t.-cz. 12. §-ának érvényt szerezzen; a másik: hogy az elkeresztelés folytán az egyes felekezetek között fennálló surlódásokat kiegyenlítsé. Egyik czélnek sem felelt meg, a rendelet kibocsátása után az elkeresztelések ép oly mértékben folytattattak, mint az előtt, nemcsak a katolikusok részéről, hanem, *legalább is oly mértékben*, a protestánsok részéről is. (Sajnáljuk, de a volt miniszterelnök ezen alaptalan vádjára felhívjuk olvasóink figyelmét a komá-

romi apát-plébános hirhede esetére, mikor egymaga ellen egyszerre 3 rendbeli vétség és 5 rendbeli kihágásban mondott a legfőbb bíróság elmarasztaló ítéletet!) A viszony pedig még sokkal élesebb lett a papok között a rendelet kibocsátása után. Ily körülmények között a gyökeres megoldás az *általános polgári anyakönyvek* behozatala lett volna. Ez által úgy az állam tekintélye, mint az 1868. 53. t.-cz. biztosítva lett volna.

Indískréciót nem fog elkövetni, csak véleményét mondja el az iránt, hogy 1890-ben, midőn a kormány helyét elfoglalta, ezen kérdésnek megoldása a kormány programját nem képezte. 1892-ben tavasszal, az általános választások előtt, sem a kormány, sem a párt programjában ezen kérdések felvetése nem foglaltatott. Csak hónapok mulva vált egyszerre oly sürgőssé ezen kérdés. Az első indok, a mint a vallás- és közokt.-ügyi miniszter úr felemlíté, az volt, hogy a surlódások megszüntetessenek. De ez, ezen politika inaugurálására nem volt elég ok, mert ezen kérdést más módon, a kedélyek felizgatása nélkül is, el lehetett volna intézni. A második indok a hercegprimás főrendiházi beszéde, melyben úgy nyilatkozott, hogy nem elég az 1890. febr. min. rendeletet hatályon kívül helyezni, hanem meg kell változtatni az 1868. 53. t.-czikket. Ezen enuncziáció azonban nem tette indokolttá azon határozatokat, melyek a komáromi összejövétel alkalmával úgy a hercegprimás személye, mint az összes katolikusok ellen hozattak. (A volt miniszterelnök ezen második, a mily alaptalan, ép oly tájékozatlanságot tanúsító elszólására, Darányi képviselő adja meg a méltó választ, lentebb kiemeljük.) Ezen enuncziációból kifolyólag állítottatott fel a kérdés úgy, hogy ha a kath.-ok meg akarják változtatni az 1868. 53. t.-cz. 12. §-át, akkor ezzel szemben életbe kell léptetni a kötelező polgári házasságot.

Azt mondják, a javaslatnak az a célja, hogy az állam konszolidációja éressék el, ezt nem ismeri el, mert nem látja helyesnek, hogy az ügyis fennálló közjogi vizsgálódáson felül még felekezeti vizsgálódást is behozzunk ebbe az országba. A politikai pártoknak felekezetek szerint való alakulását végzetesnek tartaná.

Ezek után analizálja, mi az állam érdeke ezen kérdésekben. Hozzájárul a t.-javaslat azon elvéhez, hogy egységes házasságjog alkottassék. Az állam érdeke továbbá, hogy házassági ügyekben a polg. bíróság ítéljen. A házasságkötés formájára nézve azonban már differenzia van a kormány és az ő álláspontja között. Nem osztja azon nézetet, mintha a kötelező polg. házasság behozatala állami érdekeink elodázhatlan szükségét képeznék. Azt mondják, ha nem fogadtatik el a kötelező polg. házasság, akkor összetörik az állami önállóság. En semmi hátrányt az állam érdekére és tekintélyére abban nem látok — mond szónok — ha az állam önmaga szántából lemond azon jogáról, hogy minden házasság az ő közegei előtt köttessék. Azt mondják, hogy a polgárok jogegyenlősége meg van ingatva, ha a polg. házasság nem lesz kötelező. Ha az állam gondoskodik arról, hogy a saját souverainitása alapján maga állítja oda a közegeket, kik a házasságot megkötik, *ha azt az illető egyházak papjai nem akarják megkötni*, ezzel nem csorbítatik meg az állam tekintélye és teljesen respektáltatik a különböző felekezetek egyenjogúsága. Nem osztja azon nézetet, hogy a kötelező polg. házasság szabadelvü intézmény, ez csupán forma, melynek a szabadelvűséggel semmi összefüggése nincs. A mai eljárást senki sem találja terhesnek, de midőn valaki az egyik házasságon kívül a másik házasságra is köteleztetik s e tekintetben reá egy eddig nem ismert kényszer

alkalmaztatik: azt szabadelvűnek nem tartja. A szabadelvűség fogalmának leginkább megfelel a fakultatív házasság, a mely szabadságot ad az illetőnek a választásra, megköveteli tőle, hogy házasságot kössön, de megelégszik azzal, hogy a házasságot vagy a felekezet papja előtt, vagy polgárilag kösse meg. Nálunk nagy visszaélés történik a nagy jelszavakkal, könnyen rámondják az emberre, hogy ultramontán és reakzionárius. Gyermekszobába való ijesztgetés ez. Ha egy prot. ember, ha egy görög keleti, ha egy zsidó az egyháza által előírt szertartást végzi, egyházának ügyeivel foglalkozik stb. dicsértetik és működése hazafiasnak ismertetik; de ha ugyanezeket cselekszi a katolikus, akkor ultramontán, s ha saját felekezeti iskolájára áldoz: akkor egyoldalú felekezeti szempontra áll és akadályozza az állam egységes fejlődését. (Valaki „Ez már gyerekes“ közbekiáltással zavarta a szónokot.) A reakció vádját elutasítja magától. A javaslatot általánosságban sem fogadja el. Saját viszonyainkat nem látja olyanoknak, hogy ne lehessen a vallástalanság terjedésétől tartani; már pedig nem tartja az állam feladatának és érdekének, hogy a vallás iránti indifferentizmus és az egyházi férfiak befolyása csökkenjen. Ezen t.-javaslat törvényerőre emelkedése nem fogja megszüntetni az eddigi vizsgálódásokat. E t.-javaslat nem kell a katolikusok legnagyobb számának; az 1868. 53. t.-cz. módosítása nem kell a protestánsoknak, nem kell a görög keleti vallásúaknak se, kiknél még a nemzetiségi kérdés összeesik a vallási fanatizmussal is. Soha sem rajongtam az 1868. 53. t.-cz. 12. §-ának intézkedéseért; de ha a kötelező polg. házasság *elejtésével* hozzájárulhatok, úgymond, az említett törvény *fentartásához*, szívesen megteszem.

Az anyakönyvekről szólván, mondja: úgy a kath., mint a protestánsoknál, tehát az ország lakosságának túlnyomó részénél az anyakönyvek vezetése ellen panasz nem emelhető. Addig, míg a községi adminisztráció létesítve nem lesz, nem akar oly időközön létesíteni, a mely alatt ezen anyakönyvvezetés teljesen biztosítva nem leszen. A községi adminisztráció kérdésével együtt akarja ezen kérdést megoldani. A jegyzők és körjegyzőkre nézve, belügyministersége alatt, szomorú tapasztalatokat szerzett; a hibák legnagyobb részét azonban mégis a szervezetben találja. Ezen szervezetre megnyugvással nem bízhatja az anyakönyvvezést. Az uralkodó család házasságjogi viszonyaira és a Horvátországgal fenforgó közjogi helyzetre vet még tekintetet s azzal végzi beszédét, hogy a t.-javaslatot általánosságban sem fogadja el a tárgyalás alapjául.

Szapáry beszéde a miniszterelnököt felszólalásra kényszeríté. A kormány egyházpolitikájában — úgymond *Wekerle Sándor* miniszterelnök — a cselekvési program nem akkor változott, a midőn azt a t. képviselő úr fel-tüntette, t. i. 1892. novemberben, hanem 1892. májusban, midőn az Irányi-féle javaslatot elfogadtuk. Ez a kiindulási pont. A t. képviselő úr úgy tüntette fel a dolgot, mintha az egyházpolitikai program sürgős felvetésére a *komáromi gyűlés* magatartása lett volna befolyással. A történelmi igazság kedvéért megjegyzi, hogy a komáromi gyűlés 1892. szept. 4-én volt, a vallás- és közokt.-ügyi miniszter úr pedig e. politikai programját egészében és úgy, mint azt a kormány mai programjában fel-állította, még a nyári szünetek beállta előtt (Szilágyi Dezső: május havában!) írásba foglalva vette fel és adta át az *akkori* miniszterelnöknek (t. i. Szapárynak).

Szapáry gróf erre — nagy zaj között — azzal felel, hogy a nyári szünetek előtt kiosztott program igen természetesen csak a vallás és közokt. miniszter

egyéni nézete volt, magában a kormány körében azonban csak szept. 5-ike után nyert többséget.

Pulszky Ágost szerint nagyobb szabású törvényhozói feladat, nemcsak nálunk, hanem sehol, egy polgárosult államban sem került egyhamar felszínre. A reformokra kedvező elvek napról-napra nagyobb tért hódítanak. De most már palliatív eszközökre gondolni sem lehet: végleges döntésre kell az ügyet vinni. Áttér azon kérdésre, minő eszközök alkalmasak arra, hogy a fenyegető felekezeti viszály megszüntetessék. Az ultramontanizmust így jellemzi: ott kezdődik az, a hol a dogmákat, a hol egyes vallásfelekezet elveit olyanoknak akarják feltüntetni, mint a melyeknél az egyház jogositva van az állam segélyét, az állam hatalmának érvényesítését a lelkiismereten kívül is igénybe venni.

Hortoványi József, a Magyar Állam főszekerestője, lapjához méltó szellemben beszélt. A hol ehhez hasonló egyházpolitika érvényesült, ott mindenütt meggyöngült a vallás-erkölesi alap s az erkölcsök csappantak. I. Vilmos német császár sem akarta ezt a javaslatot, de vele szemben is erőszakoskodtak. A polg. házasságnak egyik formáját sem fogadhatja el. A házasság megkötésének polg. alakját házasságnak soha el nem ismeri; mert a házasság szentség. A kath. egyház sehol le nem mondott hiteléről. A házasság fölbonthatatlan, a reform értelmében pedig a polgári bíróság azt mégis feloldja. A katolikusok sérelmei közül ez a legnagyobb.

Hortváth Gyula. Nemcsak megdicsérni kell Szilágyi legutóbb kifejtett álláspontját, mint tette Szapáry Gy., hanem követni, pártolni kell. Szapáry azt mondja, hogy a liberális reformok nem voltak 1892-ben a párt programjában; hát akkor mire kérték a papok a reverszálist? Vagy mit gondolt Szapáry, mikor 1892. májusban elfogadta Irányi javaslatát? Azt hitte, hogy annak a becsületes férfinak 20 éves törekvése nem ezekre a most szőnyegen levő javaslatokra vonatkozott? Az egyházpolitika genezisére nézve kétségtelenül nagy befolyással volt az egész háznak, a kormánynak ép úgy, mint Apponyinak és a többi ellenzéknek az az állásfoglalása, a mely Irányi javaslatának és így Irányi intencziójának elfogadásával jár. Meg kell a háznak szavazni a javaslatokat, mert ez most az ország egyik legégetőbb szüksége.

Tódor József szintén kath. papi álláspontjáról beszél. Ez a reform mélyrehatóan sérti a kath. hitelveket. A keresztyénség alapítójának intencziójához képest a házasság felbonthatatlan és így a törvénykezés a házassági ügyekben kizárólag az egyházat illeti. A polg. házasság ártalmas az országra is, mert az erkölesi rendet alapjában megtámadja.

Darányi Ignác. A kötelező polg. házasság előnyét éppen abban látja, hogy az egyháznak megtagadja a maga teljes szabadságát. Tagadja, hogy a kik az 1868. LIII. t.-cikket bölcsen megalkották, annak pusztán deklarativ jelleget akartak volna tulajdonítani. Apponyi azon kijelentését, mely szerint hivatkozással az 1848. 20. t.-cz. szellemére, a protestáns egyházak megfelelő dotációját sürgeti, a prot. egyház csak köszönettel fogadhatja. Ugy tudja, hogy a miniszterelnök úr is kijelentette már, hogy a kormány a megfelelő segélyezésről, illetőleg a segélynek megfelelő felemeléséről gondoskodni kíván, még pedig oly módon, hogy ezen egyházak állandóan biztosítva legyenek. De nem tartaná szerencsésnek, ha az 1868. LIII. t.-cz. módosításának kérdése anyagi kérdésekkel hozatnék kapcsolatba. Tudom, úgymond, hogy ezen t.-cikk megváltoztatása a prot. egyházra nézve hátránnyal jár; de a mit vesz az

egyház az egyik téren, azt megnyeri egyháziilag a jog-egyenlőségben, a szabad mozgásban és szabad fejlődésben s a mit nem nyer meg mint egyház, azt megnyeri a magyar állam jogi rendjének, egységességének és szolidaritásának nagyobb biztonságában. A történelemben nem lehet arra példát találni, hogy a prot. egyház bármely jogát anyagi érdek vagy ellenérték fejében feladja. A dunántúli ev. ref. püspök jelentésének egyes helyeit eredetiben olvassa fel azután a czélből, hogy Szapáry állításával szemben beigazolja, mikép ezen gyűlésben sem a hercegprimás személye, sem a kath. egyház ellen határozatok nem hoztak. Ha a püspöki jelentésnek van is oly része, mely túllesnek tekinthető, legyünk igazságosak s méltányosak s tekintsünk azon püspöki köriratok hangjára is, melyeket a másik oldalról azon időben nyilvánítottak. Megtudhatjuk azokból, micsoda útastást nyertek a hívek azokban a pásztorlevelekben! Ezek után arra kéri Szapáryt, sziveskedjék tévedését a ház előtt beismerni. Bánóval szemben megjegyzi, hogy az utolsó ref. zsinat ezen határozatot mondta ki: A házassági ügyek is azok közé tartoznak, a melyek mindkét egyházat közösen érdeklik, de miután ez ügyek mai állásukban első sorban *állami szempontból* bírálendók meg, a zsinat nem tartja időszerűnek ez alkalommal a házassági kérdésekben nyilatkozni. — Ugyanezt a határozatot Győry Elek indítványára az ágostai zsinat is 1893. február 10-én elfogadta. Felolvas ezután egy levelet, melyet a szász királyság szuperintendense és hazánk lelkes barátja dr. Pauk intézett az ágostai egyház püspökéhez: Zelenka Pálhoz. Nálunk meg van a polg. házasság, írja a szász szuperintendens, és mi nem kívánjuk, hogy az eltöröltessék. Az egyházi esketés a nép tudatában nyert az által, hogy az most már nem állami kényszer, hanem szabad elhatározás kérdése. A legtöbb házafél megesketteti magát és már nem kellenül, hanem örömmel teszi ezt.

Ha az egyházak lelkeszei — mond szónok — magasztos hivatásukat megkettőzött buzgalommal töltik be, akkor ezen reform, az általános egyházi hitéletre nemcsak sorvasztólag nem, de inkább élénkítőleg foghatni. Hallottuk azt, hogy ha a t.-javaslatok elfogadtatnak, akkor a pártok vallások szerint fognak alakulni, hallottuk, hogy itt rendes vallásháboru lesz. Én attól nem félek, mondja, felekezetekre bontani csak megromlott, depravált, veszni indult nemzetet lehet. Hazánk dicső emlékü nagy küzdelmeiben mindkét felekezet együtt harczolt és együtt vértett egymással. Nem csak a felekezeteknek, hanem az államnak is van dogmája, ez: saját fenmaradásának feltétele. Bizik a tárgyalás alatt levő ügynek győzhetetlenségében. Elfogadja a javaslatot.

Még *Bethlen Gábor* gr. szól, a ki nem fogadja el a javaslatot, mert nem bizza erre a pártra azt a fontos reformot, a melyben nem lát sem garanciát, sem hivatottságot a javaslat keresztülvitelére.

Ezután *Wekerle Sándor* tartotta nagy beszédét, melyről — jelentőségénél fogva — már csak a jövő számban emlékezhetünk.

Aurifaber.

A gyermekek vallása.

Az 1868: 53. t.-cz. némely határozmányainak módosításáról szóló, már ismeretes törvényjavaslat a képviselőház közoktatásügyi bizottságában a múlt hónap 20., 21. napjain s legutóbb e hónap 6-án tárgyalatott. Az egyházpolitikai reformjavaslatok között egy sincsen, a

mely a protestáns egyházat közelebből érintené s a mely épen protestáns szempontból bizonyos aggályokat jogosultabbakká tenne, mint épen a szóbanforgó. Mielőtt e kérdéssel tüzetesebben foglalkoznánk, közöljük vázlatosan a bizottság tárgyalásainak menetét.

Bessenyei Ferencz előadó hangsúlyozza a javaslat szükségességét a vallásfelekezeti érdekharcok megszüntetése és a családi élet nyugalmanak biztosítása érdekében. S ki ne óhajtana ezt, a ki hazáját és nemzetét igazán szereti? Avagy rendezetlenül hagyjuk-e — kérdi ő — továbbra is azokat a kérdéseket, melyeket a vallásfelekezeti érdekharcz kiélelt, elannyira, hogy a törvények iránti tisztelet és engedelmisség is meglazult? Engedjük-e, mint a nemzet mandatáriusai, hogy polgári törvényeink szentsége a vallás neve és rosszul értelmezett érdekében lealacsonyítsassék? . . . Mihelyt a házasság a különböző vallásfelekezeti felfogásoktól függetlenül, az állam részéről nyer általános érvényű törvényes szabályozást s ezzel a házasság, mint egyházi intézmény, az állami elismerésből eredő állami befolyás alól felszabadul, elesik azon indok is, mely a vegyes házasságból született gyermekek vallására nézve az eddigi törvényes intézkedést szükségessé tette s mi akadály sem forog fenn az ellen, hogy a születendő gyermekek vallásfelekezeti hovatartozásának közös megegyezés útján való megállapítására a szülőknek a lehetőség megadassék. Ha tehát a szülők természetadta szabad rendelkezési joga áll elő, csak helyeslendő a törvényjavaslat azon dispoziciója, hogy a házasulandó felek maguk egyezhessenek meg arra nézve, hogy születendő gyermekeik mely bevett, vagy törvényesen elismert vallásban neveltessenek. Szintén helyesnek tartja, hogy a megegyezéshez szükséges elhatározás szabadsága a javaslat által biztosított, s hogy továbbá, a vallás-erkölcsi nevelés érdekei meg lesznek védve s a különböző vallásfelekezetek között az egyenlőség s ebből folyólag a béke és nyugalom biztosítva. Lehetnek ellentétes felfogások, de miután ezen törvényjavaslatot is a szabadság azon posztulátumai közé sorozza, melyek nélkül a szabadság nagy és hatalmas épülete betetőzetlenül maradna s miután a haza javát célzó törvények alkotásánál a felekezeti érdeket a haza és nemzet érdekeinek mindig alárendeli: a törvényjavaslatot általános tárgyalás alapjául elfogadásra ajánlja.

Papp Géza a javaslatot általánosságban elfogadja, de annak 1. §-át, mely a házasulandóknak a gyermekek vallásáról szóló megállapodására vonatkozik, *ethikai okoknál* fogva kifogásolja. De ellenzi azt, hogy a jegyesek már eleve határozzanak a születendő gyermekek vallása felett azért is, mert ez sokféle befolyásnak biztosítana szabad utat, a mi épen a liberalizmus elvével ellenkező. Célszerűbbnek tartja, hogy a megállapodás ideje a házasság megkötése után hat hónapra tétessék.

Sághy Gyula a javaslatot nem fogadja el; küiönben helyesebbnek tartaná, ha a szülők megállapodása a gyermekek 7-ik életévére esnék. Egyébiránt ő a szülők jogának álláspontjára helyezkedik.

Bánó József az 1868:53. t.-czben a protestánsokra nézve biztosítékot lát s minthogy a reversalisok korszakát nem akarja újból felidézni, a javaslatot nem fogadja el.

Gróf Csáky miniszter a javaslat keletkezésének történetét előadva, arra utal, hogy az elkeresztelési rendelet folytán támadt mozgalom közben minduntalan fölmerült az a kívánság, hogy az 1868:53. t.-cz. módosítsassék, mert a nélkül a felekezetek között a béke helyre nem állhat. Az ő álláspontja az volt, hogy az 1868:53. t.-cz. módosításáról addig nem lehet szó,

a míg a létező viszonyok nem változnak, a mig t. i. az állam és egyház közötti viszony másként nem rendeztetik s ennek folytán a *felekezetek közötti egyenjogúság pregnánsabb kifejezést nem nyer*. Ez bekövetkezett a kormány egyházpolitikai javaslatainak, különösen a házasságjogi javaslatnak előterjesztése által, s így lehetővé is vált az 1868:53. t.-cz. módosítása, a mely *törvény különben 1868. óta soha sem volt végrehajtván*. Biztosíték volt ez a törvény papíron, de az életben nem, sőt nincs is módunkban — folytatja a miniszter — végrehajtását akként biztosítani, hogy valódi garanciát képezzen a protestánsokra nézve. Azt mondják, hogy e javaslat a reversalisok állapotára vezet vissza. Ez beállhatna akkor, ha időközben az állam és egyház viszonya gyökeresen nem változtatnák meg. De más lesz a helyzet a célbavett gyökeres átalakítással. *A polgári tisztviselő előtt kontemplált megjegyzést a reversalisokkal összetéveszteni merő lehetetlenség*. A mennyiben a felekezetek egyike-másika az állam és egyház közti viszony új rendezése folytán károkat szenvedne, meg van arról győződve a miniszter, hogy a törvényhozás gondoskodni fog megfelelő kárpótásokról. Kijelenti végül, hogy az 1868:53. t.-cz. módosítására nézve *semniféle paktum egyetlen felekezettel sem jött létre, sőt nem is kíséreltet meg*; a kormány saját kezdeményezése alapján határozta el magát erre, a már elmondottak alapján azért, hogy ezzel is előmozdítsa a felekezetek közti béke helyreállítását.

Sréter Alfréd szerint akkor, midőn nagy nemzeti intézményekről s ezek korolláriumaként az 1868:53. t.-cz. kapcsolatos megváltoztatásáról van szó, *nem lehet pusztán felekezeti álláspontra helyezkedni*. Ha elérheti, a mit az egész nemzetre s a protestántlizmusra nézve is üdvösnek tart, a házassági judikatura egységét, úgy is meghozza azt a látszólagos áldozatot, hogy belemegy az 1868:53. t.-cz. módosításába, a mi nem is áldozat, ha a törvény helyesen lesz végrehajtván. A gyermekek vallására nézve a szabad megegyezést pártolja, de szerződést nem kíván, a megegyezésre vonatkozó kijelentést pedig tehessék a szülők akkor, midőn a születés bekövetkezik. Gondoskodni kell továbbá a feletkezetenlküli szülők gyermekeinek valamelyik létező vallásban való neveltetéséről. — A törvényjavaslatot általánosságban elfogadja.

Báró Kemény Endre a javaslatot általánosságban elfogadja, de az 1. §-t akként kívánja módosítani, hogy kimondassék, miszerint a gyermekek minden esetben az apa vallását követik.

Kiss Albert az 1868:53. t.-cz. megbolygatásához nem tudna fontos okok nélkül hozzájárulni; de a bizottság által már elfogadott törvényjavaslatok a recepczióról s a szabad vallásgyakorlatról oly helyzetet teremtettek, mely kötelességévé teszi e bizottságnak, hogy azon törvényjavaslatok megvalósításáról gondoskodjék. *Az 1868:53. t.-cz. módosításába ennek folytán be kell mennünk, de csak odáig, a meddig azt az állam érdeke parancsolja*. Elfogadja az 1868:53. t.-cz. oly változtatását, a mely a vegyes házasságokból származó gyermekek vallására vonatkozik, de ezen túlmenő intézkedést nem tart szükségesnek. A szülői jog gyakorlására nézve se házasság előtti időt, se az anyakönyvbe való bejegyzés idejét nem tartja alkalmasnak. Határozott szövegezést óhajt; a részletes tárgyalásba belemegy.

A következő napon tovább folyt az általános tárgyalás, mely alkalommal

Hévízy János a javaslatot általánosságban elfogadja azért, mert a képviselőház akkor, midőn az elkeresztelési

rendelet ellen küzd, tulajdonkép az 1868. 53. tvczikkal szemben is állást foglal, tehát kötelességből járul a javaslatához. *Mint kath. lelkész is a mellett van, hogy a gyermekek vallására vonatkozó megállapodás joga a szülőket, mint ilyeneket, a házasság után illesse meg s ne az előtt.*

Tuba János a javaslatot elfogadja, mert egyik egyház főpapjai kijelentették, hogy az 1868. 53. t.-cz. végrehajtása lelkiismereti konfliktusok nélkül lehetetlen, ő pedig senkit sem akar lelkiismereti konfliktusok elé állítani.

Molnár Antal pártolja a házasságjogi reformot s a jelen javaslatához is hozzájárul. Ő már 21 évvel ezelőtt tagja volt Bánóval együtt a ház azon bizottságának, a mely az állam és egyház közötti viszonyok rendezése tárgyában javaslatételre volt kiküldve s a mely bizottság már akkor a *kötelező polgári házasság mellett nyilatkozott*, kimutatva, hogy az szükséges és kivihető. Ma a szükség még nagyobb. A polg. házasságot feltétlenül megvalósítandónak tartván, *elfogadja annak egyik politikai feltételét*, a jelen javaslatot is. A részleteknél hozzá fog járulni minden oly módosításhoz, *mely a felekezetek megnyugtására s némely felmerült aggályok eloszlatására alkalmas lesz.*

Bánó megjegyzi, hogy nem látja bebizonyítottnak azt, hogy a kötelező polg. házasság ma könnyebben megvalósítható, mint ezelőtt 21 évvel. Ő *különben hozzájárulna a kötelező polg. házassághoz, ha oly kormány terjesztette volna elő, mely az ő bizalmát bírja*, de a jelen kormány iránt nem viseltetik bizalommal s ezért a kötelező polg. házassági javaslatához sem járulhat.

Okolicsányi László szerint az 1868. 53. t.-cz. hosszú ideig békét biztosított az országnak, minden módosítás csak nyugtalanságot fog okozni a felekezetek között a ma uralkodó féltékenység folytán. Nem tartja alkalmasnak a mai időt e törvény megvalósítására annyival kevésbé, mert a *protestánsok az 1868. 53. t.-czikket megnyugtatónak találják magukra nézve s abban garanciát találnak*. A javaslatot általánosságban sem fogadja el.

Herman Ottó a javaslat 7. §-át, mely szerint a jelen törvényben foglalt minden szerződés vagy rendelkezés érvénytelen, nem tartja elegendőnek a *proselitacsinálás megakadályozására*, hanem e szakasz rendelkezéseire szankciót kíván. *Különben mindenkor a gyengébbeknek lévén barátja, belenyugszik a javaslat akként leendő megállapításába, a melyet a bizottság protestáns tagjai kielégítőnek fognak találni.*

Berzeviczy Okolicsányival szemben felhossa, hogy a 80-as évek eleje óta százával jöttek kérvények az országgyűlés két házához, a melyek az 1858. 53. t.-cz. 12. §-ának megváltoztatását sürgették. Azonkívül a képviselőházban is évről-évre történt felszólalás a szülők szabad elhatározása mellett, a kultuszminiszterium iratára pedig egész seregét mutathatná fel a panaszoknak a miatt, hogy a törvény meg nem tartatik. Ily körülmények között nem lehet azt állítani, hogy a törvény békét és nyugalmat biztosított a felekezeteknek. Kéri a javaslatnak elfogadását, a mely a szélsőségek közt a helyes középúton jár!

Gr. Csáky miniszter hangsúlyozza, hogy lehetetlen ugyan oly dispoziciókat hozni, melyek a surlódásokat teljesen kizárják, de másfelől azon nézetben van, hogy ha a szülőknek mód adatik a szabad megegyezésre, kétségkívül jelentékenyen csökkenni fog a surlódások lehetősége. Az 1868. 53. t.-cznek meg volt ugyan az a sulya, hogy a felekezetek egyenjoguságának pregnáns

kifejezést adott, de a gyakorlatban illuzóriussá vált. Okolicsányival szemben kiemeli, hogy épen czélszerűségi szempontok tették kívánatosá az 1868. 53. t.-czikkből származott surlódások megszüntetését, ha a többi egyházpolitikai reformok mellett a felekezetek egyenjogusága más formában sokkal pregnánsabban biztosítható. *Ha képzelhető volna, minden körülmények között az 1868-iki törvény végrehajtásának biztosítása, elismerné, hogy biztosítékot nyújt ez a törvény; de az érdemleges végrehajtást semmi modalitás mellett sem lehet biztosítani, mert szülőket büntetésekkel sem lehet arra kényszeríteni, hogy a gyermekeket igazán abban a vallásban neveljék, melyet a törvény kíván; nem is lehet tehát e törvényt teljes sulyu biztosítéknak állítani*. Kéri a javaslatnak általánosságban való elfogadását.

A bizottság ezek után valamennyi tag szavazatával, két tag — Bánó és Okolicsányi szavazata ellenében — a javaslatot *általánosságban a részletes tárgyalás alapjául elfogadta*.

A részletes tárgyalás márcz. 6-án vette kezdetét. A törvényjavaslat címe függőben hagyatván, tárgyalás alá vétetett az 1. §. első bekezdése, mely a következőleg szól: „Bármily vallású házasulandók, házasságuk megkötése előtt megegyezhetnek arra nézve, hogy születendő gyermekeik a bevett, vagy törvényesen elismert hitvallások közül melyiket kövessék; megegyezhetnek arra nézve is, hogy egy-egy gyermek külön-külön a jelzett hitvallások melyikét kövesse, illetőleg melyikben neveltessek.”

Papp Géza annak kimondását javasolja, hogy a szülők megegyezése ne a házasságkötés előtt, hanem utána 6 hónappal történhessék, s hogy e rendelkezés csak a különböző vallású házasfelekre szoríttassék.

Schwicker bármely vallású házasfeleknek megadni javasolja az egyezkedési jogot a házasság megkötése után, a mely megegyezés a szülők által az anyakönyvi bejegyzés alkalmával az illetékes anyakönyvvezető előtt bejelentendő.

Kiss Albert azon nézetben van, hogy az 1868 : 53. t.-czikket módosító törvénynek is csak a vegyes házasságokból született gyermekekre nézve kell intézkednie. Szólo elfogadja tehát Papp G. indítványának első részét, az egyezkedés idejére nézve is legközelebb áll hozzá, bár kívánatosabbnak tartaná annak kimondását, hogy az a házasság megkötése utáni hatodik hónapban történhetik.

Sághy Gy. épen azt tartja a javaslatban lényeges haladásnak, hogy nem csupán a különböző vallású házastársakra szorítkozik. A szabad megegyezést bármely vallású szülőknek megadandónak tartja a gyermekek 7-ik életévéig, kimondatván, hogy a mely vallásban a gyermekek oktatása kezdetét vette, attól többé eltérni nem lehet.

Br. Kemény Endre szerint kimondandó, hogy a gyermekek az apa vallását követik.

Herman Ottó kimondatni kívánja, hogy a vegyes vallású házasulók a házasságkötés utáni első hat hó alatt megegyezhetnek a gyermekek vallására nézve, a mely megegyezés csak egyszer történhetik s meg nem változtatható. — Ily értelemben szólnak Sréter, valamint Hévizy és Molnár, ha az eredeti intézkedések nem tartatnának fenn. *Farbaky és Papp Samu az eredeti szöveg mellett szólnak.*

Gr. Csáky miniszter Papp Géza módosításával szemben kiemeli, hogy nézete szerint, *csak az lehető logikus eljárás, hogy az egyvallású szülőknek is megadassék a gyermekek vallására nézve a szabad rendel-*

kezés. De nem lát nagy elvi jelentőségű dolgot abban, ha csak a vegyes vallású szülők gyermekeiről leendő szó. A módosítvány másod részére nézve azonban nem érzi magát meggyőzöttnek az ellenérvek által, sőt inkább arról győzték meg, hogy *a házasság megkötése előtti meggyőzés sokkal czélszerűbb és megfelelőbb.* Nézetét részletesen indokolván, kijelenti, hogy nagyon sajnálná, ha a bizottság tagjait nem tudná meggyőzni álláspontjának helyességéről.

A tanácskozás további folyamáról, a mely érdekeinket oly közelről érinti, jövő számunkban referálunk.

B. L.

TANÜGY.

Szemináriumok.

A debreczeni főiskola bölcseleti fakultással leendő kiegészítését sürgetőknek mellékgondolatuk mindig az volt, hogy ugyanitt tanárképző intézet is létesítendő. Ez a felfogás nyer kifejezést a debreczeni főiskola szellemi és anyagi ügyeinek felülvizsgálásával megbízott küldöttségnek 1892. okt. 14-ről a tiszántuli ref. egyh. kerületi közgyűléshez intézett „Jelentésében” is. Nincs itt helye felemlenem, mennyi kárát vallotta már református tanügyünk, épen itt a tiszántul, annak, hogy vezetőink nem készültek előre a középiskolai törvény létrejöttére s arra, hogy ennek hatása alatt gymnasiumaink új fejlődésnek indulnak. Nem akarok sóhajtozni azon sem, hogy hová tűnt iskoláinkból a régi, puritán kálvinista szellem, a közért való lelkesedés és áldozatkészség stb. Örülök inkább annak, hogy ma már azok is a ref. tanárképző felállításának buzgó előharcosai, kik annak szükséges voltáról a hetvenes években még tudni sem akartak.

De azért, mint mindig, most is kereken tagadom, hogy főiskolánkban a bölcsészeti fakultásra *csak* a tanárképzés érdekében volna szükség. Hiszem és vallom most is, hogy *„a főiskolánkból kikerülendő lelkészek és jogvédők, a főiskolánkban tanuló egész ifjúság tudományos képezetése érdekében van bölcséleti szakra első sorban és sürgetőleg szükségünk.”*

De különben én akármit hiszek, tény, hogy a tanárképző felállítását én is sürgősen szükségesnek tartom. És minek utána e czélból már — mint általánosan tudva van — hivatalos uton megindult a mozgalom; az egész országban szép eredménnyel foly a pénzalap gyűjtése, úgy, hogy — mint már egyszer érintem is — a bölcséleti fakultás és tanárképző berendezésének kérdése már a közel jövőben actualis lehet; ha a fent-tisztelt bizottság munkálatát a tovább működésre elég biztos alapnak tartanám, részemről nem is szólnék hozzá ehhez az egész dologhoz. De mivel az említett „Jelentés” — egyéni nézetem szerint — azt mutatja, hogy a szervezés megkezdése előtt szükséges komolyabb tanulmányokat tenni s nagyobb körben látni szélyel, mint ezt a tisztelt bizottság tagjai tették; és mivel úgy hiszem, hogy többen vannak e lapok olvasói közt, kik nem mondhatják el magokról büszke önérettel: *„közvetlen tapasztalásból ismerjük mi is úgy a külföldi, mint a hazai bölcsészeti fakultás és tanárképezdék szervezését”* (mert ha jártak is egyetemen, legtöbbszörre nem az egyetem és tanárképző szervezetének tanulmányozása végett jártak, — de többen már elég régen is jártak ott s így az újabb haladásokkal aligha ismerősek); már pedig — ismétlem a mit a multkor mondtam — a mi

sajátságos, autonomikus szervezetünknel fogva, melyben a véletlenül túlbecsült, pedig csak látszólagos szakértelem esetleg igen sok kárt tehet, nagyon jó volna, ha ilyen szakkérdésekkel is minél szélesebb körben megismerkednék az érdeklődő nagy közönség: czélszerűnek látom szólni valamit a németországi szemináriumokról, főképp a paedagogiaiakról, hogy némi fogalmat adjak arról, hogy képzelik a művelt Németországban a középiskolai tanárképzést? Hazai tanárképzésünket úgy is csakugyan mindnyájan ismerjük. Jobb tehát, a helyett, hogy erről beszéljünk, a szomszédba áttekintünk; — hátha találunk ott olyan intézkedésre vagy gondolatra, melyet a mi viszonyainknak megfelelőleg idomítva saját céljainkra felhasználhatnánk?

Németországban a közpályára készülő embernek általában 3 évig kell egyetemi kursust hallgatnia. Ennek megszabására az 1804. nov. 27-iki, azóta többször megújított rendelet szerint azért volt szükség, mert a rövid ideig tartó egyetemi kursuson sok tanuló „elhanyagolva a philosophiai, matematikai, történelmi és egyéb, az általános műveltséghez oly szükséges alap, segédtudományokat, tárgyi és nyelvismereteket, csak felületes tudásra tett szert, főképp jövő életpályájára való tekintetből; minek folytán később a hivatalához szükséges vizsgálaton, vagy még a hivatalos eljárásban is, alkalmatlannak vagy nem kellőleg készültnek bizonyult.”

Ugy tetszik, mintha ez az indoklás is igazolná azt a nézetet, a mely szerint „a főiskoláinkban jelenleg folyó, a gymnasium bevégezése után, a bölcséleti tárgyaknak csak nem teljes kizárásával rögtön következő szakoktatás csak névleg főiskolai, valósággal épen nem. Felsőbb tudományos képzést nem adhat más, csak az egyetemi tanfolyam. A név változhatik, de a dolog ugyanaz marad” stb. Vagyis, a bölcséleti szakra nem *csak* a tanárképzés érdekében van szükség.

Azonban ennek vitatásánál, a mi közös célunkhoz, a középiskolai tanárképzéshez közelebbi vonatkozásban vannak az egyetemekhez kapcsolt *szemináriumok*, a mennyiben előkészítnek a tudomány önálló művelésére. *„Ezekben alkalmat talál a leendő tanfőférfi, hogy megismerkedjék mind a tárgyhoz és formához illő interpretálás módjával, mind a tudományos vizsgálat és kritika törvényeivel; s hogy megtanulja saját gyakorlatából, mikép kell valamely tudományos tárggyal szabatosan, módszeresen és illő formában bánni.”*

1872. óta — épen talán a kijelölt czél elérésének jobban biztosítása végett — el van rendelve, hogy a tanári vizsgálatok alkalmával a bizonyítványban megemlítendő az is, melyik egyetemen s meddig volt valaki rendes tagja valamely szemináriumnak? Mert „az egyetemeken fenálló szemináriumokban részvétel, a leendő tanfőférfi képződés-folyamában jelentékeny helyet foglal el.”

A szemináriumok általában kétfélék.

Azoktól, melyek az egyetemi tanfolyamba vannak beillesztve, különböznek az u. n. paedagogiai szemináriumok, melyek közvetlenül a leendő tanárok számára valók s a melyekbe felvétel a „pro facultate docendi” letett vizsgálathoz van kötve.

Az egyetemi tanulók számára rendelt szaktudományi szemináriumok czélja s hatása fentebb volt ismertetve. E szemináriumok gyakorlataiban kivételesen tanárjelöltek is részt vehetnek. — A német egyetemen közt egyik szempontból már ismertetett Münsteri akadémián is, mely kizárólag paedagogiaiak van jelezve, tehát megfelel a középiskolai tanárképezdéknek, van 4 szaktudományi szeminárium, u. m.: 1. classica philologiai, 2. mathematicai, 3. historiai, 4. román és angol philologiai.

A göttingeni paedagogiai szeminárium első szakasza az egyetemi évekre esik, a második azok utánra.

A többi paedagogiai szeminárium az egyetemi kurzus után következik s valamennyinek közös célja az, hogy a középiskolai tanárjelölteket, a tudományos gyakorlatokkal állandó és folytonos kapcsolatban képessé tegyék a tanári hivatásból folyó gyakorlati követelmények teljesítésére.

Mielőtt ezen, az egyetemi 3 év — triennium — után következő paedagogiai szemináriumok szervezését tüzetesebben ismertetném, épen talán a mi specális viszonyainkra való tekintetből nem lesz felesleges, ha közelebbről megnézzük, minő előadások és gyakorlatok tartanak a Münsteri, mint mondám, kizárólag paedagogiai jelzett akadémián?

Talán ez kissé unalmas lesz, s el is mellőzném, ha a debr. főiskola szellemi és anyagi ügyeinek felülvizsgálatával megbízott küldöttség többször említett „Jelentésében” a következő naivitást nem olvasnám: „mindenek előtt előre bocsjuk, hogy előttünk a bölcsészeti fakultásnak csak azon kisebb képe lebeg még most, melyet egyelőre megvalósíttatni óhajtanánk ref. egyházunk egyeteme által, melyben a classia philologiaira, magyar irodalomra és nyelvészetre, történelem és földrajzra helyeztessék a főszűly, — a természettudományokat és matematikumokat csak oly mértékben ölelve fel, a mennyire azok nélkülözhetetlenek a tanárképzésnél.”

Nem is tekintve a zilált szerkezetre, nem azért nevezem e nyilatkozatot naivitásnak, mert — mint már egyszer említeni bátorkodtam — az összes németországi és schweizi főiskolák (együttvéve 26 egyetem és 2 akadémia) közt nem találni a Freiburgi egyetemen kívül egyet sem, a melyből a matematikai és természettudományi tárgyak ki volnának zárva; mert hiszen — úgy látszik — az igen tisztelt bizottság — részben legalább — e tudományokat is felakarja venni. De naivnak kell mondanom a kifejezés módját, melylyel e tanszakok felvételéről nyilatkozik.

Tudom én, hogy ez az egész egyszerűen lapsus calami. Az igen tisztelt bizottság tagjai jobban tudják mint én, hogy egyetemi foku tanítás nélkül középiskolai tanárképzés üres szó, nyomorúság volna. Ha tehát a matematikai és természettudományi szakra is akarnak tanárokat képezni, az illető tudományokat nem lehet kisebb mértékben ölelni fel, annál a minimalis mértéknel, melyben általában e tudományoknak az egyetemen, egyetemi tanítás és elbánsámmóddal, helyet kell foglalniok. E tekintetben legfeljebb csak a beállítandó tanárok számáról, de nem a tanítás milyenségéről vagy az egyes tudományok közt válogatásról lehet szó. — Azt pedig meg talán még sem gondolták, hogy a más szakbeli tanárjelölteket p. o. a philologusokat részesítik majd a természettudományokból és matematikából valami nem egyetemi, hanem a középiskolai és egyetemi közt álló, voltaképen nem tudni, mi fajta oktatásban? Így tehát az egész passusnak aligha volna valami komoly értelme.

De épen azért, mert főiskolánknak kivált régiebb növendékei ismertek ilyen csodálatos tanítás-módot, mely jellegére nézve gymnasiumi volt, mert hiszen a rövidletes, compendiosus tanítás lényegében gymnasiumi, azért mégis akadémiainak neveztetett, s ők nagyrésztben, sőt talán kizárólag ilyenben is részesültek, — az idézett kifejezés könnyen azt a hitet költheti bennök, hogy a középiskolai tanárnak, legalább binyos szakokból, nem szükséges „a tudományos okulás valódi módjával, a

tudományos mélységekkel megismerkedni”; hanem p. o. a matematikából és természettudományokból elég neki, ha valami rövidletes tanítás útján valamivel több ismeretet szerez a saját szakából, mint a mennyit épen el kell tanítania s kell tudniok gymnasiumi tanítványainak. Már ily hit keletkezhetésére épen egy főiskola szellemi ügyeinek felülvizsgálatával megbízott nagy tekintélyű küldöttségnek akaratlan és öntudatlanul alkalmat adni, határozottan naivság.

(Folyt. köv.)

Könyvismertetés.

Bessenyei György: A Bihari remete, vagy a világ így megyen. Holmi. (Debreczen, 1894. XXXII és 168 lap.)

(Folyt. és vége.)

De legjobban menti Bessenyei jellemét életének hátralevő része. Még 32 évet élt; de sem a convertitának keserű érzelmei vagy gyűlölete, sem új egyházának küszöbénél való legkisebb hizelkedés és maga kínálása, sem anyagi előnyök után való törekvés nem árnyalják be emlékezetét. Ha volt is eszében egyházával történt szakításakor, hogy kitérése Bécsben olyan álláshoz segíti, mely lehetővé teszi állandóan ott maradását és irodalmi terveinek megvalósítását: akkor, midőn 2-ik József alatt ezen reményét elvesztette, levonta elhibázott lépésének következményeit egész életére. Nem szőtt többé új életterveket, hanem önként felvette magára a világtól való teljes elvonulás vezeklő-övet, és viselte azt öntudattal és böles megnyugvással élte utolsó perczéig. Vallásossága a magányban a felekezeti dogmákon felülemelkedő keresztyén érzéssé magasodott; hazaszeretetének a magyar művelődés iránt való érdekltségének az általános emberiség eszméi csak nemesebb táplálékot adtak. Hibás lépését, a milyenek azonban korában napirenden voltak, az önmagára szabott büntetéssel expiálja. Találóan mondja Széll Farkas: „Bécsből el kellett vonulnia a pusztá magányába. De ott is a messze pusztán, a természet kebelébe rejtezve, midőn már nem volt sem kálvinista, sem katolikus, csak vallásosan érző, a lélek titkait kutató, és a látható Láthatatlanság után esengő ember, vallásos kérdésekkel való tépelődéseiben nem tudott menekedni áttérése emlékeitől. Am a megtorlás nemtelen vágyát soha nem érezte lelkében. Szánakozott magán, mint azelőtt másokon.”

Bessenyei áttérése ezen körülményei és előzményei vannak a munka 32 lapra terjedő előszavában Széll Farkas által megvilágosítva. Református egyházunk története gazdagabb lett egy érdekes lappal, s az irodalomtörténet világosabban látja Bessenyei áttérését. A kérdéssel kapcsolatban közölve van néhány érdekes levél is, leginkább a tiszántúli egyházkerület levéltárából.

Ha a Bihari remetének tartalmát végig tekintjük, gazdag változatosságban tárulnak fel előttünk az emberi létel, a vallás, a társadalom, az állami élet, a lelkiismeret, az érzelmeknek, ítéletnek, az emberiség és művelődésnek összes kérdései. Az író mindenikkel foglalkozik, a remete mindeniknek természetét megvizsgálja, mindeniknek lényegébe hatolni, nem annyira a módszeres filozófiai bonczolás, hanem élettapasztalatainak, emberismeretének és a történelemnek segítségével. Mindenütt meglátja az embernek veleszületett és társadalmi gyarlóságait. Több helyen lelkesedik az igazságért, szabadságért és emberiségért; de a legtöbb kérdésben, úgy látszik, nem is akar biztos eredményeket és elveket vonni le, inkább csak elmélkedik.

A felekezeti és dogmatikus kérdésekben nem nyilatkozik ugyan határozottan, de igenis a ridegebb dogmák és a szertartások ellen általában. A „Megigazulás“ című fejezetében ezt mondja: „Öröktől fogva kell az isteni természetnek, azaz atyái voltának akarni, még nem létem és ártatlanságomnak idején, hogy igyekezettel is jóvá soha ne lehessen? Hogy érdemeljek elkárhozást, ha az, ki megboldogíthat, maga nem engedi, hogy üdvözülhessek? Oh inkább szeretek okaimban tévelyegni, mint az Isten jóságával ilyen földhöz verő tudományt hinni!“ Továbbá: „Hogy áldozattételeim körül micsoda szokás, öltözet és forma szerint jelenjek meg, hitemnek változhatatlan igazságára nem tartozik.“ (59. és 61. lap.) Tiltakozik az ellen, hogy a kik a vallás titkaiban megtevédenek, vagy kétségre jutnak, vagy nem hisznek: életökben és cselekedetökben a társaság ellen gonosztévők legyenek. (65. l.) Mindenek közt legerősebben kél ki a fanatizmus ellen: „A fanatizmus méltán és igazán egyedül maga, e világnak minden más kigondolható és végbevihető bűneit meghaladja.“ (120. l.)

Az emberekről és a társadalmi élet küzdelmeiről való felfogásában néhol a Kölcsény elvéhez, a vanitatum vanitashoz jut. Elmélgédeit így fejezi be: „az ember olyan, a milyen lehet. Mert a világ így megyen.“ Általában a 18-ik század francia bölcsészetének és felvilágosodásának eszméi nemcsak gondolatán, hanem érzésein és élettapasztalatain átszűrődve, bizonyos közvetlenségben jelennek meg nála. Összevéve egy inkább érző és tőprengő, mint új eszmékkal foglalkozó bölcsész benyomását kelti. Eszméi a 18-ik század francia bölcsészetének eszméi ugyan, de a hitelenségtől és a Voltaire-féle felvilágosodottságtól távol állanak.

A munka második részében, mely Holmi címet visel, Bessenyeinek Bécsben megjelent Holmi című nagyobb művének pótlásai vannak. A Bihari remetének sok helyen elevenebb, érdekesebb, néhol satirikus éllel, és néhány szép leírással. Egyik szakaszának címe: „A hitben való erőltetés vakság, gonoszság, ostobaság.“ Pointje ez: „ha találsz olyan embert, ki nyughatatlan térít: hidd el, hogy tudatlan és ostoba is.“

Bessenyei stílja, ha itt-ott a nyelvújítás előtti irodalmi nyelv némely fogyatkozásait, egy pár mondat szerkezet és kifejezés laposságát és nehézkességét kivesszük, meglepően tiszta és magyaros, figyelembe véve, hogy nagy részt abstract dolgokról ír. Alig 3—4 idegen szó van az egész könyvben, mely e tekintetben a Mikes törökországi leveleivel versenyez, és a nyelvújítás előtti prózánk legjobb termékei közé tartozik. És közelebbről megismerjük belőle a Bessenyei bölcsészi egyéniségét. Maga a szerző mondja a Bihari remetéről: „egész életemnek olvasása, tapasztalása, gondolkozása és érzése állították össze e kis munkát.“ Irodalomtörténetünk tanúsággal és gyönyörűséggel használhatja fel mind a kornak, mind szezője szemének közelebbi megismerésére.

Az előszó végén ezt olvassuk:

„Jelen kiadás nem könyvárusi forgalomra készült. A csaknem hét század óta fennálló Bessenyei-családnak seniora, Bessenyei László úr fenkölt lelkű neje, született Hegyessy Luiza úrnő költségén nyomtatott összes példányok ajándékkal küldetnek a nyilvános könyvtáraknak és az ország mindazon tanintézeteinek, melyekben a magyar irodalomtörténet tanítatik.“

Tiszteletre és elismerésre méltó áldozatkészség! A nemes gondolkozású, valóban fenkölt lelkű úrnő az irodalomtörténet és a magyar oktatásügy hálás köszönetét érdemelte ki, midőn családja hirneves elődjének,

a magyar irodalom egyik legelső úttörőjének emlékezetét felújította. És köszönetet, elismerést érdemel a Bessenyei család történetírója Széll Farkas is, hogy a kiadásnak értékét a lelkiismeretes gondnal és fáradsággal megirt előszóval is emelte.

Géresi Kálmán.

KÜLÖNFÉLÉK.

— **Debreczeni egyetem.** Mult hó 23-án és 24-én, az egyetem lelkes és sok érdemű ügybarátjának, Márk Endre ügyvédnek fáradhatatlan buzgólkodása, valamint a debreczeni dalegylet s több előkelő úrinő és férfi közreműködése mellett két hangverseny és műkedvelői előadás tartott, melynek nagy erkölcsi sikerén kívül jelentékeny az az anyagi haszon is, mely e két hangverseny révén a debreczeni egyetemre, az Emkére és a dalegyletre hárult. Tiszta haszon 2400 korona és 66 fillér, melyből $\frac{2}{4}$ rész az egyetem alapját, $\frac{1}{4}$ az Emkét és $\frac{1}{4}$ a dalegyletet illeti. *Pfanschmiedt Kálmán* miniszteri tanácsos, debreczeni születésű budapesti lakos, teljes tiszteletreméltó példájával mutatta meg a kollégium iránt táplált nemes rokonszenvét, midőn 2000 koronás alapítványt tett. *A mátszalkai takarékpénztár* 500, s annak áldozatkész derék igazgatója, *Szalkai Sándor*, szintén 500 koronát adományoztak. A *zsala* ev. ref. egyház hívei közt 125, Somogyszobon 10, *Szegeden* a ref. hívek közt 300, Mohán 8 korona és 58 fillér gyűlt. *Pénztételek részéről:* a *szegehalomvidéki* tkpénztár 20, *putnoki* népbank 30, *magyaróvári* tkpénztár 10, *miskolci* tkpénztár 50 koronát küldöttek. *Helyben* a *varga-utcai* III. tizedből 126, az *asztalos* társulat részéről 10, *Mező-Csáthról* Márk József 20, Márk F. 10, Márk Gy. 10, *Szentimrey* J. 2, Kovásznay G. 2, — *Szabadkáról* beküldött íven dr. Békeffy Gy. 4, Brauszer J. 2, dr. Dembitz L. 2, Vály Gy. 2, dr. Biró K. 2, ifj. Frankl I. 2, dr. Jelonics 2, Oláh F. 2, Birkás Gy. 2, Farkas G. 2, dr. Atányi J. 2, Deák P. 2, dr. Balogh L. 2, Buday J. 2, Békeffy K. Csantavérről 4, Hofhauser A. Budapestről 4 koronát írtak alá és fizettek be.

— **Nagy József és Vecsey Imre** kegyes alapítók emlékére a főiskolai énekkar, a magyar irodalmi önképzőkör közreműködése mellett f. hó 5-én, az énekeremben évfordulati ünnepélyt rendezett, változatos műsorral s szép sikerrel. A Mácsai Sándor szakavatott vezetése mellett szabatosan előadott énekdarabok, valamint a komoly és vidám szavatok, főleg pedig a Balogh Ferencz felügyelő tanár által tartott magas szárnyalású, történelmi vonatkozásokkal élénkített kegyeletes, szép alkalmi megnyitó — teljesen lekötötték a nagyszámú hallgatóság figyelmét, melynek soraiban ott láttuk főtiszt. Kiss Áron püspök urat, a Vecsey család tagjait, több főiskolai tanárt s az arany ifjúságot.

— **Márczius 15.** napján a főiskola tanári testülete s tanuló ifjúsága hazafias ünnepélyt szentel az oratóriumban, a mikor is Csiky L. theol. akad. tanár inádságot, Sinka Sándor főgymn. tanár emlékbeszédet tart s a tanuló ifjúság részéről Lencz Géza 4 th. szavalja Kovácsi Kálmán 1. th. alkalmi költeményét. Ez ünnepélyre városunk hazafias lakossága ezúttal is tisztelettel meghívatik.

— **Az orthodoxia a képviselőházban.** E cím alatt Bacsoni L. tisztelt szerkesztőtársam Lapunk mult számában (a 116. lapon) megemlékezik Darányi orsz. képviselőnek arról a beszédéről, a melyben ez a kép-

viselő úr az orthodoxyát amugy könnyedén s egész általánosságban „a felekezeti szűkkeblűség”-gel azonosítja, mely „rombol”, „gyűlöletet hirdet” s „az államok alapjait ássa alá”: s ez alkalomból arra hív fel, hogy háritsam el, már t. i. én, az általunk képviselt theologiai irányról azt a vádat, mintha az, a magyar nemzeti érdekekkel s a politikai liberálizmus követelményeivel bármely téren összeütközésbe jöhetne. — E felhívást voltakepen feleslegesnek tartom, mindamellett teljes készséggel sietek megadni rá a felvilágosítást. — Kicsoda ne venné észre, hogy midőn Darányi úr azt mondja, miszerint a magyar protestánsok által „a multban a harcok a lelkiismeret és politikai szabadságért együtt vívottak” — e nyilatkozatával önnön maga beismeri, hogy az a régi magyar protestánsoktól távolról sem az az orthodoxya volt, a mely „az állam alapjait ássa alá.” A mi pedig az általunk jelenben képviselt protestáns orthodoxyát illeti: itt sem szükséges egyáltalában védekeznünk azzal a képzelt váddal szemközt, hogy talán mi „a magyar nemzeti érdekekkel s a politikai liberálizmus követelményeivel bármely téren összeütközésbe jöttünk vagy összeütközésbe jöhetnénk.” Hát tettük-e ezt eddig, avagy tesszük-e most? Sőt inkább, szigorú bírái vagyunk mindazoknak, kik szentségtelen templomrablók módjára, nemzeti létünk és államiségünk romlására törnek, valamint nem vagyunk czinkostársai és alattomos örömosztályosai azoknak sem, a kik e szent magyar hazát regnum vaticanummá akarják lealacsonyítani! Azt mondjuk tehát, hogy Darányi úr vádjai nem tartoznak a magyar protestáns egyházra és pedig sem a multban, sem a jelenben; tőle, ki a multat ismeri, elvárjuk, hogy ismerje a jelent is. Azt azonban csak sajnálni lehet, hogy a különben is *Németország*-ból vett példánál nem tett kivételt a magyar protestánsok számára nézve. Ugy látszik, mintha szónoki túlzással s egyoldaluan jellemző beszédére is ráillenék az az ismeretes mondás: multiloquium non est sine mendacio: és mintha csak emlékeztetne arra a jámbor tanítóra, a ki épen a legkiválóbb tanítványával dorgálódik. Egyébiránt ha Darányi úrnak bármely legkisebb kétsége is volna a mi protestánsunk, vagy hát ha úgy tetszik, a mi orthodoxyánk felekezeti türelmessége és liberálizmusa irányában: e tekintetben őt elfogulatlanabban senki sem világozhatja fel, mint épen tisztelt szerkesztőtársam, Bacsoni L., a ki itt él és működik közöttünk s bizonyára nagy megnyugvással láthatja, hogy főiskolánk fejlesztése s kiépítése érdekében mily buzgón fáradoznak első sorban magok a debreczeniek *felekezeti és vallási különbség nélkül*, holott pedig ők minket fogyatkozásainkkal és erényeinkkel egyben, a legközelebből ismernek. S ha olyanok voltunk volna valaha, vagy olyanok volnánk ma, mint Darányi úr külföldről importált és ott a magyar parlament előtt bemutatott orthodoxyai: bizonyára ezt a minden oldalról nyilvánuló pártolást nem érdemeltük volna meg s nem is tapasztalnók. Ennyit felvilágosításul. E. J. szerk.

— **Felhívás 50 éves találkozásra.** Azon volt tanuló társaimat, kik a debreczeni ev. ref. főiskola törvényeinek — mint első éves bölcsészeti-hallgatók — 1844-ben aláírtak: teljes bizodalommal kérem, hogy engemet (Debreczenben, hatvan-utca 1546. szám alatti lakásomon) sziveskedjenek jelenlegi tartózkodási helyük és polgári állásukról folyó évi márczius végéig értesíteni, hogy itt lakó tanuló társainkkal egyetértően, 50 éves találkozásunknak idejét és módjait megállapítván, azt kellő időben tudomásukra is hozhassam. Debreczen, 1894. márcz 9. — Lengyel Imre, nyugalmazott kir. törvényszéki bíró.

— **Gyászhir.** Tukacs Lajos nyír-megyesi ev. ref. lelkész lesujtó, érzékeny csapás érte. Mult hó 28-ikán szeretett kedves kis leánya Mariska, öt éves korában a pusztító difteritisz szomorú áldozata lett. A kedves gyermek váratlanul jött halála mélyen lesujtotta s nagy gyászba borította a szegény szülőket. A korán elhervadt kis virág hamvai felett, a kellemetlen rossz idő miatt, márczius első napjának délutánján a zsufolásig megtelt templomban Kósa Ede jármi-i ref. lelkész és egyházmegyei tanácsbíró (kit nem rég épen ily nagy veszteség ért) mondott mélyen megindulva, könnyei között szívből fakadó imát és egy kis rövid oratot. A sirnál pedig Lányi Kálmán hodászi ref. lelkész imadkozott, az ő rokonszenves hangjával könnyekre indítva a nagy számú közönséget. Vigasztalja meg a jó Isten a megsebzett szívű szülőket, a kedves gyermeknek pedig adjon édes álmokat a sirban, mely annyi széttepett reményeket, fényes álmokat, kihűlt nemes szíveket zár magába.

TARTALOM-JEGYZÉK: Az egyetemes lelkészi gyámintézetre vonatkozó statisztikai adatok. Zsigmond Sándor. — A házassági jogi törvényjavaslat sorsa a képviselőházban. Aurifaber. — A gyermekek vallása. B. L. — Tanügy: Szemináriumok. — Könyvismertetés. Géresi Kálmán. — Különfélék. — Hirdetés.

Felelős szerkesztők és laptulajdonosok:

Dr. ERDŐS JÓZSEF és Dr. BACZONI LAJOS.

Pályázati hirdetés

a szatmári ev. reform. egyház kántor-organistái állásának betöltésére vonatkozólag.

Évi javadalmazás:

1. Kézpénzben havonként előre 400 ft.
2. Telekkönyvileg 10 kat. hold 697 □ öl, tényleg 11 köblös föld 1200 □ ölével 9 ft 09 kr. tiszta jövedelmet számítva köblösönként . . . . . 100 „
3. 10½ köbméter tűzifa a város erdejében, köbméterenként 1 ft 90 kr.-jával számítva . . . . . 20 „
4. Stóla 1—6 évi közép-számitással 4600 lélek után . . . . . 180 „

Összesen: 700 ft.

A megválasztandó kántor-organista a fentebbi fizetésen felül természetbeni lakásban, kerttel részesül. — Kötelessége az egyházi éneklés vezetése a templomban és temetéseknel, tanítása az iskolában és organázás a templomban a városi műigényeknek megfelelő színvonalon. Tanítói oklevéllel kell birnia, hogy a fitanítói állások bármelyikének megüresedése esetében az V. és VI. elemi osztály tanítását, — melyből a temetésre járó tanítványok alkalmaztatni fognak — vezethesse. Ezen tanítói állás betöltése esetében évi kézpénzbeli fizetése feljebb lesz emelve, vagyis 500 ftban lesz megállapítva.

Pályázati kérvények f. évi márczius hó 31-ik napjáig a lelkészi hivatalhoz küldendők be.